

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ Й РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Складність і суперечливість соціально-економічного й політичного розвитку України зумовлюють потребу в теоретичному осмисленні й розробці науково обґрунтованого інструментарію, за допомогою якого можна зробити ефективнішим процес державної розбудови. Без теоретичного знання, що безпосередньо слугує конкретній державотворчій практиці, неможливе виконання стратегічного завдання – побудови демократичної держави й громадянського суспільства на теренах країни.

Сьогодні відчувається гострий дефіцит узагальнюючих досліджень щодо концептуалізації засад державної політики в реальному соціально-економічному й соціокультурному середовищі, що характеризується високою динамікою соціальних процесів. Дотепер не створено її розгорнутої теоретичної моделі, не повною мірою визначено її змістовні, структурні й функціональні особливості, не розроблено ефективного концептуального механізму її формування і

здійснення. Це значно ускладнює проведення реформаційних суспільних перетворень, актуалізує проблему надання їм чіткішої соціальної спрямованості, динамізму й ефективності.

Дискусія з приводу об'єкта, предмета, обсягу та інших характеристик політики держави у сфері протидії й запобігання злочинності, тобто кримінологічної політики, в науковій літературі точиться вже давно. Провідні науковці, зокрема М.М. Бабаєв [1], П.С. Дагель [2], І.М. Даньшин [3], В.С. Зеленецький [4], А.Ф. Зелінський [5], та інші, робили спроби на абстрактно-методологічному та прикладному рівнях визначити методологічне підґрунтя, характерні риси, концептуальні принципи, методи опрацювання і втілення в практику діяльності правоохоронних органів стратегічних напрямків та окремих засад політики у сфері запобігання злочинності.

У період поступового переходу від однієї соціально-економічної формації до наступної, що сприяє певній мінливості соціаль-

них умов, кримінологічній політиці держави належить бути динамічною, мати певні механізми корекції тих чи інших напрямків, а державні програми повинні поділятися на загальнонаціональні та регіональні (місцеві). Загальнонаціональні (довгострокові, орієнтовані на віддалену перспективу) мають охоплювати найбільш загальні питання державної стратегії в рамках національної безпеки, регіональні (місцеві) – орієнтуватись на територіально обмежений соціум і можуть у достатньому обсязі забезпечуватись і матеріально, і фінансово за рахунок місцевих бюджетів. Результативність таких програм буде вищою порівняно з існуючими, що страждають гігантоманією й не мають достатнього ні наукового, ні інформаційного, ні ресурсного забезпечення. Такий підхід дозволить накреслити соціально значущі стратегічні цілі й напрямки, визначити механізми й межі діяльності окремих структур та інститутів суспільства й держави, розробити дійову, реалістичну кримінологічну політику останньої. При цьому акцент повинен робитись на створення компактних цільових регіональних і предметно-функціональних програм – протидії як факторам саме злочинності, так і фоновим явищам.

Загальною й необхідною умовою для втілення в життя державної кримінологічної політики є

формування реального уявлення про криміногенну ситуацію в країні. Для цього слід створити дослідницьку базу самої концепції такої політики, ввести постійний кримінологічний моніторинг чинного й перспективного законодавства (не тільки кримінального, а й конституційного, адміністративного, цивільного та ін.) з точки зору його антикриміногенності й загальної узгодженості з нею, провадити регулярні віктимологічні дослідження. Це завдання не може бути вирішено без уявлення державної кримінологічної політики як діяльності, складниками якої виступають її концептуальні засади, принципи розробки і впровадження, суб'єкти й об'єкти.

З урахуванням мінливості соціальної ситуації елементом такої політики слід вважати розробку принципів і механізмів реального втілення теоретичних набутоків у практику суб'єктів реалізації – як державних і представницьких інститутів, так і інститутів громадянського суспільства.

Ефективна кримінологічна політика держави – це насамперед поновлення порушених прав жертви злочину, відродження соціально-позитивних якостей населення, що в кінцевому результаті неминуче призведе до зміцнення правопорядку. Досягнути цього неможливо без додержання основних, базових прин-

ципів її формування й функціонування. Вихідним постулатом при визначенні фундаментальних принципів державної кримінологічної політики є пошуки саме тих із них, які найповніше відображали б природу такої діяльності держави, її завдання й функції. До таких, з нашої точки зору, треба віднести нижченаведені:

1. *Принцип науковості* передбачає об'єктивний аналіз закономірностей розвитку суспільства й соціальних явищ, які сприяють існуванню, функціонуванню та відтворенню злочинності, й опрацювання на цьому підґрунті стратегії й тактики впливу на неї. Він має реалізовуватись на стадії як законотворчості, так і правозастосування. Це зумовлено тим, що віднесенням тих чи інших діянь до кола злочинних і карних законодавець побічно впливає на коливання рівня злочинності та зміну в її структурі. У випадках, якщо без достатнього наукового обґрунтування криміналізується будь-яка форма протиправної поведінки, по-перше, неповною мірою реалізується невідворотність відповідальності, а по-друге, відволікаються людські й матеріальні ресурси, що в цілому тягне за собою зниження ефективності впливу на злочинність. На стадії ж правозастосування додержання цього принципу дозволяє чіткіше й конкретніше відокремлювати основні на-

прямки попереджувального впливу, точніше прогнозувати розвиток ситуації, оптимізувати ресурси і здійснювати управлінські заходи, які максимально відповідають об'єктивному розвитку.

Впровадження цього принципу – це не тільки адекватна реакція на об'єктивну реальність, а й коригування стратегічних напрямків і практичних заходів реалізації кримінологічної політики держави. Результатом цього можуть бути юридично обґрунтовані й відповідаючі чинному законодавству висновки й оцінки, що, у свою чергу, дозволить приймати оптимальні правові й управлінські рішення. Але постійний моніторинг поруч з кримінальним і кримінально-виконавчим повинен існувати і в інших галузях законодавства. Адже кримінологія є юридичною наукою не тільки тому, що вивчає злочинність, а й у силу своєї загальної спрямованості на аналіз ефективності саме правової організації суспільних відносин [6, с. 20] і суспільного буття з метою мінімізації засобами правового реагування дій чинників, що сприяють наявності й відтворенню злочинності.

2. *Принцип системності* становить систему наукових і практичних засобів і заходів на всіх стадіях розроблення, впровадження й реалізації державної кримінологічної політики, встановлення інтегрованих зв'язків між

різноманітними напрямками, об'єктами й суб'єктами здійснення соціальної політики держави, системної взаємозумовленості і взаємодії різних цільових і стратегічних програм її діяльності.

3. *Принцип законності* реалізує загальний для правової держави принцип верховенства права й верховенства закону щодо інших видів правового реагування. На практиці його втілення ґрунтується на заснованості державної політики на конституційних підвалинах. Здійснення ж кримінологічної політики повинно проходити виключно в рамках, установлених чинним законодавством, а стратегічні напрямки й тактичні заходи та засоби мають бути закріплені на законодавчому рівні. При цьому обов'язковою умовою виступають додержання й забезпечення законних прав та інтересів усіх членів суспільства.

4. *Принцип реальності* впливає з вимоги базування державної кримінологічної політики на всебічному дослідженні реального стану злочинності й оцінки її латентного складника, а також наявних можливостей усіх суб'єктів реалізації такої політики, практичного впровадження її стратегічних напрямків і тактичних завдань.

5. *Принцип утилітаризму* полягає в тому, що цій політиці належить мати стійку прагматичну орієнтованість і бути спрямо-

ваною на вирішення не тільки нагальних, очевидних і невідкладних завдань, а й на перспективний розвиток як самої політики, так і практичних заходів її втілення в життя.

6. *Принцип економічної доцільності* походить з того, що будь-який конкретний злочин, вид злочинності чи злочинність загалом в кінцевому підсумку досить відчутно впливає на економічні відносини. Він передбачає впровадження таких заходів реагування, які при максимальній їх ефективності були б достатніми й не вимагали для цього значних матеріальних, фінансових і людських ресурсів.

7. *Принцип комплексності* зумовлюється природою злочинності як явища, на яке повинна бути спрямована така політика. Чинники, що впливають на існування й самовідтворення злочинності, самі по собі є комплексними і впливають з багатьох негараздів суспільного буття соціально-економічного, політико-ідеологічного, морально-психологічного й побутово-дозвільного характеру. Він полягає в широкому застосуванні не тільки спеціальних методів і заходів, розроблених кримінологією в рамках теорії попередження злочинності, а й економічних, ідеологічних, моральних, організаційних та інших важелів.

8. *Принцип конкретності*

має на увазі виявлення найбільш актуальних стратегічних напрямків політики, визначення безпосередніх суб'єктів і заходів запобіжної діяльності, її форм і методів, строків виконання і контролю за виконанням запланованих дій.

9. *Принцип гуманізму* використовується не лише в сучасній науці і не тільки вчені або політичні лідери, а й носії буденної свідомості вже звикли оперувати цим поняттям. Але слід констатувати, що чіткого осмислення цього принципу, на жаль, бракує. З огляду на стратегічні напрямки й засоби реалізації кримінологічної політики держави, підкреслимо, що змістовним його наповненням повинно бути визнання людини найвищою соціальною цінністю й ціллю суспільного розвитку. Інакше кажучи, всі процеси й інститути (влада, наука, освіта, культура, гроші, мистецтво тощо) мають бути підпорядковані цьому і служити засобами стосовно кожного індивіда як цілі такого розвитку.

10. *Принцип динамізму* випливає з мінливої природи злочинності, як явища, що постійно і швидко розвивається. Вона інтегрується із соціальним буттям динамічного суспільства та його інститутів, які, у свою чергу, також не знаходяться в статичному стані, а активно еволюціонують, як того вимагають соціальні по-

треби. Динаміка об'єкта впливу на суспільство має корелюватися із способами й засобами останнього, стратегія й тактика – коригуватися із заходами економічного, політичного, внутрішньо- й зовнішньополітичного характеру.

11. *Принцип постійності* тісно пов'язаний з попереднім. Його сутність полягає у вимозі проведення практичної реалізації стратегічних напрямків кримінологічної політики держави не кампаніями (переважно з гучними назвами, як повелось в Україні), з притаманними такому підходу фазами спадів і підйомів, а постійно, рівномірно й повсякденно.

12. *Принцип стратегічної цілісності* означає чітке визначення довгострокової державної стратегії, з якої випливали б як основні напрямки діяльності у сфері кримінологічної політики, так і конкретні тактичні заходи, в тому числі й окремі цільові її програми й акції.

13. *Принцип державності* тлумачиться як спрямованість держави на посилення своєї ролі як соціального інституту у формуванні, вдосконаленні й практичному втіленні стратегічних напрямків і засобів реалізації державної кримінологічної політики.

Названі принципи повинні стати підґрунтям для формулювання, опрацювання, вдосконалення й практичного втілення такої політики. Це не означає, що

